

yıt da ikinci derecede bir diploma yerine geçer (a.g.e., s. 63-64). Her iki kayıttaki okumanın bitiş tarihi ve yeri belirtilir, ayrıca eserin intikali sırasında sonraki bütün kıraat ve semâ meclislerinde hazır bulunanların isimleri mevcut rivayet zincirine ilâve edilirdi (çeşitli semâ kaydı örnekleri için bk. Ahmed M. Nur Seyf, s. 43-45, 55-64, 72-77). Hadis öğrenimi ve öğretiminde rivayet sözlü olsun yazılı olsun semâ esas olduğundan hadis âlimleri kıraatle semâ arasında fark gözetmezler (Râmhürmüzî, s. 420). Ancak semâ işleminin cereyan ettiği mecliste, hoca ve öğrenci konumundakilerin isimlerinin ve verilen rivayet hakkındaki belgelenmesi için semâ kaydı da aynı derecede esas addedilmekteydi. Bir eserin doğruluk derecesini semâ kayıtlarında güvenilir âlimlerin isimlerinin bulunmasından anlamak mümkündür. Bu âlimlerin hangi eserleri hangi âlimlerden okuduğunu açıklayan fehrese kitapları da bu kayıtlardan istifade edilerek hazırlanmıştır.

Semâ meclislerine genelde **semâât** denir. Bu meclislerde hazır bulunan ve rivayet hakkı verilenlerin isimleri nesiller (tabakalar) gözetilerek kaydedildiği için de “tabak, tıbâk, tıbâku’s-semâ” tabirleri kullanılmıştır. Bu kayıtları yazmak üzere kimliği belli, yazısı güzel ve okunaklı, ifadesi düzgün ve sağlam, kayda girecek kişilerin sened zincirinde hiçbirini kasten veya sehven ihmal etmeksizin yazabilecek, âdil, titiz ve dikkatli biri görevlendirilir. Bu görevliye “kâtibü’t-tıbâk veya kâtibü’t-tesmî” (yahut el-ismâ’) denir. Bu son ibarede kullanılan **tesmî** ve **ismâ**’ kelimeleri “dinletme” anlamında olup semâ ile aynı mânada kullanılır. Çünkü eğer rivayet hakkını almak üzere metni okuyan (kâriü’l-asl) öğrenci ise bu durumda dinleten (müsemmi’ veya müsmi’), hoca dinleyendir (müsemma’ veya müsmâ’). Eğer hoca eseri okuyor ya da takrir ediyorsa kendisi müsmi’ veya müsemmi’ konumundadır (Ahmed M. Nürseyf, s. 17-22; krş. Vajda, s. 1-61).

Kıraat ve semâ kayıtlarının yeri genellikle kitabın sonudur. Bununla birlikte kitabın ilk sayfasına, kitabın isminin yazıldığı satırın üstüne veya hocanın ismi hizasına, ayrıca kitabın zahrına da yazıldığı görülür (Ahmed M. Nürseyf, s. 19). Bu kayıtlardaki yer ve tarih o kayıdın sona erdiğini gösteren bir işarettir. Semâ kayıtlarında aynı maksat ve anlamı taşıyan, fakat daha çok metnin kontrolden geçtiğini ifade eden bir başka kayıt da “belâğ kay-

dı”dır. Bunu ifade etmek için sadece “belaga” (yazılan kısım tekrar okunup gözden geçirildi) veya “sahha” (yazılan kısım doğrudur) anlamındaki ibarelerden biri konur (a.g.e., s. 19, 21; ayrıca bk. MUKABELE KAYDI).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü’l-‘Arab, “kr’e”, “sm‘a”, “blg”, “shh” md.leri; *Tâcü’l-‘arûs*, “kr’e”, “sm‘a”, “blg”, “shh” md.leri; Râmhürmüzî, *el-Muḥaddişü’l-fâşil* (nşr. M. Accâc el-Hatîb), Beyrut 1391/1971, s. 163, 420; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmî‘ li-ahlâkı’r-râvî ve âdâbi’s-sâmi‘* (nşr. M. Accâc el-Hatîb), Beyrut 1412/1991, s. 292-305; Kâdî İyâz, *el-İlmâ* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Kahire 1389/1970, s. 9, 10, 13-15; Süyûtî, *Tedribü’r-râvî* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatîf), Medine 1379/1959, neşreden giriş, s. 242-265, 347-352; G. Vajda, *Les certificats de lecture dans les manuscrits arabes*, Paris 1956, tür.yer.; Ahmed M. Nürseyf, *‘Inâyetü’l-muḥaddişin bi-tevşîki’l-merviyyât*, Beyrut 1407/1987, s. 17-33, 43-45, 55-64, 72-77; Muvaffak Abdullah Abdülkâdir, *Tevşîku’n-nuşûş ve zabtühâ ‘inde’l-muḥaddişin*, Mekke 1414/1993, s. 67-75, 272; Nihad M. Çetin, “Yazma Eserlerin Tanınması”, *İlim ve Sanat*, sy. 30, İstanbul 1991, s. 63-64 (Nihad M. Çetin’in İÜ Ed. Fak. Arap Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı’nda “İlmî Araştırmalarda Temel Bilgiler ve Usul” adı altında verdiği derslerde tutulan notlardan da istifade edilmiştir).

TEVFIK RÜŞTÜ TOPUZOĞLU

KİRÂN

(القران)

Aynı ihramla hem umrenin
hem haccın ifa edildiği hac türü
(bk. HAC).

KİRÂNÂT

(القرانات)

İki veya daha fazla gezegenin
aynı burçta bulunması halî.

Arapça’da “yakınlaşma, yakınlık” anlamındaki **kırânın** çoğulu olan **kırânât**, en az iki gezegenin aynı burçta bir araya gelişini ifade eder. Birünî bu astroloji durumunu, “iki veya daha çok sayıdaki gezegenin bir burcun bir noktasında bir araya gelmesi” diye tanımlar ve astrologların **kırân** kelimesini “Satürn (Zuhal) ve Mars’ın (Merih) yalnız Yengeç (Seretan) burcunda bir araya gelmesi” mânasında kullandıklarını, bunun da her otuz yılda bir gerçekleştiğini söyler (*Kitâbü’t-Tefhîm*, s. 150-151). Nasîrüddîn-i Tûsî, söz konusu olayda derece ve dakikadan söz ederek konuya daha fazla açıklık getirir ve bilimsellik kazandırır. Ona göre iki gezegenin bir burçta 1 derece ve 1 dakika uzaklıkta birbirine yaklaşmasına **kırân** ve **mukârane**, bu

durumun güneşle ay arasında olmasına **ictimâ** (kavuşum), güneşle beş gezegenden biri arasında olmasına da **ihtirâk** denilir (*Muhtasar*, s. 35). **Kırân** kelimesi tek başına kullanıldığında “Jüpiter’le (Müşteri) Satürn’ün aynı burçta bulunması” anlamına gelir ve bu duruma “kırân-ı ulviyyân” adı verilir.

Kitâbü’t-Tefhîm’e göre Satürn ile Jüpiter’in buluşması yirmi yılda bir olur ve buna “küçük kırân” denir. İlk kırânın ardından ikincisi dokuz burç sonra gerçekleşir; meselâ ilki Koç (Hamel) burcunun başlangıcına rastlarsa ikincisi Yay (Kavis), üçüncüsü Aslan (Esed), dördüncüsü yine Koç burcuna rastlar ve aralarındaki fâsıla yirmi yıl sürer (s. 150-151). Bu müddet zarfında Satürn sekiz burçtan 2,5 derecelik fazla bir yol, yani 242,5 (30 × 8 + 2,5) derecelik bir yol kateder. 12 kırândan sonra bu 2,5 derecelik fazlalık 30 dereceye (bir burç miktarına) ulaşır ve bu sebeple on üçüncü kırân Boğa (Sevr) burcunda gerçekleşir. Böylece 20 × 12 = 240 yıllık bir kırân devri başlar ki buna “orta kırân” adı verilir. Kırânın tekrar Koç burcundan başlaması için 240 × 4 = 960 yıllık bir devrin tamamlanması gerekir; buna da “büyük kırân” denilir (s. 151).

Astrologlara ve yıldız falına inananlara göre kırânât yeryüzüyle ve insanlarla ilgili olup etkisini bilhassa uzun dönemli hadiseler üzerinde hissettirmektedir. Mars ile Satürn’ün aynı burçta birbirine yaklaşması mutsuzluk (kırân-ı nahseyn, nahs-i kırân), Venüs ile Jüpiter’in yaklaşması ise mutluluk (kırân-ı sa’deyn, sa’d-i kırân) işareti sayılır. Bu inanış, tarih boyunca yıldız falcılığının en önemli unsurlarından birini oluşturmuş, özellikle Doğu edebiyatlarında şairlerin sık sık başvurduğu bir motif haline gelmiştir. Öte yandan tek başına kullanıldığında kırân-ı sa’deyni ifade eden kırân kelimesinden “sâhibkırân” şeklinde hükümdarlara mahsus bir unvan yapılmıştır. Timur ile onun soyundan gelen Bâbürlü Sultanı Şah Cihan’ın resmen benimsedikleri bu unvanın Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve pek çok şair tarafından hemen her hükümdar için kullanılmış olması, bununla gerçekten doğumu kırân-ı sa’deyne rastlayan kişilerin kasdedildiğini, unvanın doğrudan “hayırlı, uğurlu” anlamını taşıdığını göstermektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Birünî, *Kitâbü’t-Tefhîm li-evâ’lî şinâ’ati’t-tencim*, Oxford 1923, s. 150-151; Nasîrüddîn-i Tûsî, *Muhtasar fi ilm et-Tencim ve Ma’rifet et-Takvîm: Risâle-i sî fasl* (trc. Ahmed-i Dâî, s. nşr. T.

N. Gencan – M. Dizer), İstanbul 1984, s. 35; E. S. Kennedy, "Ramifications of the World-year Concept in Islamic Astrology", *Actes du dixième congrès international d'histoire des sciences*, Paris 1964, I, 23-43; Pakalın, II, 268; III, 93; E. Wiedemann – [Fatin Gökmen], "Kıran", *İA*, VI, 734; J. Ruska, "Sa'dân", a.e., X, 25-26; T. W. Haig, "Sâhib-kırân", a.e., X, 66; D. Pingree, "Kırân", *EP* (İng.), V, 130-131.

YAVUZ UNAT

KIRAT

(قيراط)

Sikke, eczâ ve kıymetli taşların ölçümünde kullanılan eski bir ağırlık ölçüsü birimi.

Sözlükte "keçi boynuzu çekirdeği" anlamına gelmekte olup Ârâmîce'de **gêrâ**, Akkadca ve Asurca'da **girû** şeklinde söylenen kelime İbrânîce'de **gırah** ($\frac{1}{20}$ veya $\frac{1}{24}$ şekel), Süryânîce'de **kârâtâ**, Arapça'da **kırât**, Grekçe'de **keration** olarak yer almıştır (v. Soden, I, 291; Gesenius, s. 176). Aynı zamanda **ceratium**, **cerates** biçiminde Grekçe'den Latince'ye, doğrudan Arapça'dan yahut Türkçe aracılığıyla da Avrupa dillerine geçmiştir (carat/karat, carato, quirate/quilate...). Ayrıca Akkadca'sı **harûb**, **harubu**, Ârâmîce ve Arapça'sı **harnûb** / **harnûb** (tekili harrûbe / harnûbe), Süryânîce'si **harob**, **harnûbâ** olan "keçi boynuzu" mânasındaki kelime Grekçe'ye (**kharrouba**), Latince'ye (**carrubium**) ve Avrupa dillerine girmiştir.

I ve II. (VII ve VIII.) yüzyıllarda Mısır cam vezinlerinde (sence) bakır paranın ağırlığını gösteren harrûbe tabirine sık rastlanır. İyi korunmuş cam vezinler incelendiğinde harrûbe ortalama 0,196 gr. olarak hesaplanmaktadır (*İA*, V, 301). Kaynaklar 3 habelik (kamha) Mısır harrûbesinin (kırât) karşılığını $\frac{1}{24}$ miskal = $\frac{1}{18}$ dirhem olarak vermektedir (İbn Fazlullah el-Ömerî, s. 80; Kalkaşendî, III, 436; Makrîzî, I, 75). Buna göre söz konusu birim, "Firavun miskali" de denen Mısır-Roma sicilicusunun (= 14,166 gr.) üçte biri ağırlığında olup Arap miskali diye bilinen 96 habelik daccusun (= 4,722 gr.) yirmi dörtte birine

tekabül eden harrûbe olabilir. Arap miskalinin yirmide birine denk gelen harrûbe ise 0,23611 gramdır. Bu kelime Tunus'ta son zamanlara kadar bir bakır sikkenin adı olarak kullanılmıştır. Kırât Irak'ta miskalin / dinarın yirmide biri iken Mekke, Mısır ve Suriye'de yirmi dörtte biridir (İbnü'l-Esîr, IV, 42; M. Emîn el-Muhıbbî, II, 376).

Müslümanlar Suriye ve Mısır'ı fethettilerinde yürürlükte olan aşağıdaki klasik dönem Konstantin (Bizans) ölçü sistemini aynen korumuşlardır:

Sextula / miskal	1	4,5333 gr.
Drachma / dirhem	$1\frac{1}{3}$ 1	3,4 gr.
Obulus / dânek	8 6 1	0,5666 gr.
Siliqua / kîrat	24 18 3 1	0,1888 gr.
Granum / habbe	96 72 24 4 1	0,047222 gr.

Halife Abdülmelik b. Mervân devrinde yapılan ölçü ve para reformuyla aşağıdaki sistem benimsenmiştir:

Miskal-dinar	1	4,25 gr.
Dirhem	$1\frac{1}{3}$ 1	3,1875 gr.
Dânek	8 6 1	0,53125 gr.
Kîrat (Bağdat)	20 15 2,5 1	0,2125 gr.
Habbe (Bağdat)	60 45 7,5 3 1	0,070833 gr.

Miskal-dinar	1	4,25 gr.
Dirhem	$1\frac{1}{3}$ 1	3,1875 gr.
Dânek	8 6 1	0,53125 gr.
Kîrat (Fâris)	24 18 3 1	0,1770833 gr.
Habbe (Fâris)	72 54 9 3 1	0,0590277 gr.

Matematikçi Ebü'l-Vefâ el-Bûzcânî'nin (ö. 388/998) verdiği şu eşitlik yukarıdaki tabloları açıklamaktadır: 1 dinar = 20 Bağdat kırâtı = 24 Basra, Fâris, Ahvaz kırâtı = 60 Bağdat habbesi = 72 Basra ve Fâris habbesi (*Kitâbü Menâzili's-seb'*, s. 331). Şer'î miskal::şer'î dirhem orantısının 10::7 şeklinde olduğuna dair rivayetleri esas alan Abdülmelik b. Mervân, para birimi olan dirhemi 3,1875 gr. yerine $4,25 \times 7 \div 10 = 2,975$ gr. (= 14 Bağdat kırâtı) olarak kestirmiştir. Buna göre piyasalarda tedavül edegelen ve örfî dirhem olarak da anılan 3,4 gramlık Bizans drahmisi her biri 0,2125 gramlık 16 Bağdat kırâtına denk gelmektedir.

Mâlikîler 1 şer'î miskal = 24 kırât = 72 arpa; 1 şer'î dirhem = 16,8 kırât = 50,4 arpa eşitliklerini benimsemişlerdir. Buna göre miskal 4,25 gr., dirhem 2,975 gr., kırât 0,1770833 gr. ve arpa 0,0590277 gr. olur. Hanefîler ise şu eşitlikleri esas alırlar: 1 miskal = 20 kırât = 72 arpa; 1 dirhem = 14 kırât = 50,4 arpa. Böylece miskal, dirhem ve arpa yukarıdakilerle

aynı değerleri taşıırken kırâtın 0,2125 gr. olduğu görülür. Bazı kaynakların verdiği 1 kırât = $\frac{1}{2}$ dânek = $\frac{1}{12}$ dirhem = 4 (veya 5) habbe şeklindeki eşitlik (Cevherî, *eş-Şıhâh*, "mkk" md.; Ahterî, I, 317; II, 844-845; Kustâ b. Lûkâ, vr. 70^b), 2,833 gramlık dirhem, 0,4722 gramlık dânek ve 0,0590277 (veya 0,04722) gramlık habbe esas alındığında doğrulanmaktadır. İbnü'l-Hümmâm, Semerkant kırâtının $1\frac{1}{5}$ tesüca, yani $4\frac{4}{5}$ arpaya eşit olduğunu bildirmektedir. Bu bilgi 0,044270833 gramlık arpa esas alındığında doğrulanmaktadır. Ayrıca Semerkant tesücu 0,1770833 gramlık kırata denk düşmektedir (*Fethu'l-kadir*, II, 211-212).

955 (1548) tarihli Şam Vilâyeti Kanun-nâmesi'nde miskalin 24 kırata, 1081 (1670) tarihli Kandiye Kanunu'nda da şer'î dirhem 14 kırata, kırâtın ise 5 arpaya denk olduğu kaydedilmektedir (Bar-kan, s. 220, 352). Darphâne usulünce 4 buğdaylık (= 5 vasat arpa) Osmanlı kırâtının şer'î kırâtın aynı olduğu kabul edilir. XVIII-XIX. yüzyıllarda 32 kıratlık İstanbul kırâtı dirhem 10 altıda birine (200,46015625 miligram) eşitti (*SA*, III, 1561). 26 Eylül 1869 tarihli kanunnâme'ye göre şu değerler benimsenmiştir: 1 kırât = 4 buğday = 16 fitil = 32 nakir = 64 kutmîr = 128 zerre = $\frac{1}{4}$ denk = $\frac{1}{16}$ dirhem = $\frac{1}{24}$ miskal = 0,20046015625 gr. Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî (ö. 1230/1815), şer'î dinar ve dirhem 21 $\frac{3}{14}$ ve 14,85 harrûbeye eşit olduğunu söylemektedir. İlgili harrûbe için yukarıdaki Osmanlı kırâtı esas alındığında kabaca 4,25 gramlık dinar ve 2,975 gramlık dirheme ulaşırlar. Dolayısıyla Desûkî'nin sözünü ettiği harrûbe Osmanlı kırâtıdır (*Hâşiye*, II, 201). Mustafa ez-Zehabî'nin verdiği bilgilerden, XIX. yüzyılın sonlarında 1 Mısır miskali = 24 kırât (harrûbe) = 1,5 dirhem; 1 şer'î miskal = 22 $\frac{6}{7}$ kırât eşitlikleri elde edilir; ikinci birim 4,25 gramdır; buradan birincisi 4,4625 gr. olarak bulunur. Söz konusu miskal, dirhem ve kırât sırasıyla 4,4625 gr., 2,975 ve 0,1859375 gr. demektir. Zehabî ayrıca şer'î miskali = 72 arpa, şer'î dirhemi 16 kırât = 50,4 arpa, kırâtı da 3,15 arpa veya 4 buğday (kamha) olarak vermektedir ki bu hesabın sağlanması ancak 0,1859375 gramlık harrûbe, 0,0590277 gramlık arpa ve 0,046484375 gramlık buğdayla yapılabilir (*Tahrîr*, s. 85-86). XIX. yüzyılda Halep'te kullanılan ağırlık dirheminin 3,167 gr. olduğu bildirilmektedir. Hasan b. İbrâhim el-Cebertî'nin verdiği 600 Şam dirheminin 592,5 Mısır dirhemine tekabül ettiğine dair

25 harrûbelik felsein ön yüzü (Metropolitan Museum, nr. 135)